

nak, ott látnék szükségesnek kardinális változtatásokat. A nagypolitikában pedig azt látom, hogy a diszfunkció univerzális jellegű, tehát nemcsak az oktatási rendszert érinti, hanem más szférákat illetően ugyanolyan káros. A lehetséges két nagy hatalmi ideáltípus, a konszenzusos és a kirekesztő közül jelenleg Magyarországon az utóbbi dominanciája érvényesül, és amíg ez így van, addig egyetlen alrendszer sem tudja azt a stabilitást élvezni a politika részéről, amelyre szükség lenne. Ezt a helyzetet nyilvánvalóan meg fogja haladni a magyar társadalom, ez addig szokott tartani, amíg az éltek közötti leszámolásnak, és az ezzel járó kiszorításnak nincs vége. Nálunk ez a szakasz szerencsére már a végéhez közeledik.

Az interjút Liskó Ilona készítette

Nagy József, az Oktatáskutató Intézet harmadik igazgatója (1988–1990)

Educatio: Mivel foglalkozott, mielőtt igazgató lett az Oktatáskutatóban?

Nagy József: A hatvanas években oktatástervezési témakörben végeztem kutatásokat, kandidátusi értekezésem is ebből készült. Két könyvet és számos tanulmányt publikáltam. Majd az UNESCO oktatástervezési intézetében (IIEP) tanultam, dolgoztam. Szakmai körökben ismertek voltak a közoktatási rendszerekkel, a fejlődésüket befolyásoló gazdasági, társadalmi tényezőkkel kapcsolatos kutatásaim. Továbbá folyamatos kapcsolatban voltam az Oktatáskutató elődintézményével, az MTA Kutatócsoporttal. Egy könyvet is írtunk (Inkei Péterrel, Kozma Tamással, Ritoók Pálnéval közösen), ami 1979-ben jelent meg *Az ezredforduló iskolája* címen. Közreműködtem a különböző közoktatási reformtervek kidolgozásában. Az 1985-ös közoktatási törvény előkészítésében is részt vettem, amelyet Gázsó Ferenc, az Oktatáskutató akkori igazgatója vezetett.

E: Hogyan került az Oktatáskutató Intézet élére?

N J: Az előző igazgató Horváth György volt, akit valamilyen nem szeretett az akkori vezetés. Volt még két-három embere az intézetben, aki hozzá kapcsolódott, az ő hatalmukat szeretnék volna megszüntetni azzal, hogy elküldik az igazgatót. Miután őt elküldték, meg kellett oldani az intézet vezetésének kérdését. Kozma Tamás, a szóba jöhető esélyes jelölt nem pályázhatott, mert hosszabb időre Amerikába készült. Az én nevem is felmerült, és megkerestek, hogy pályázzam meg az igazgatói állást. Én a megkeresésre azt mondtam, hogy vállalom, de amint Kozma Tamás hazajön, visszamegyek Szegedre. Ezt az intézetben senki nem akarta elhinni. Valahogy úgy gondolták, hogyha valaki ilyen állásba jut, akkor azt tartósnak tekinti.

E: Mik voltak az alapvető problémák? Miért kellett a korábbi vezetéstől olyan gyorsan megszabadulni?

N J: Csak közvetett ismereteim vannak ennek az okairól. Valószínű, hogy Horváth György szakmai előélete következtében nem egészen olyan irányba vitte az intézet tartalmi munkáját, amiből kifejlődhetett volna az az irányzat, amit később Kozma Tamás és Halász Gábor létrehozott. Ezen kívül a kutatók közül többen nehezen viselték vezetői módszereit. Nem ismerem, hogy ezek a szempontok mennyiben játszottak szerepet az elbocsátásban, de úgy látom, hogy neki sem lett volna jó, ha tartósan az intézet igazgatója marad. Talán az is probléma lehetett – a rendszerváltó hangulatba érthetően formális elemek is belejátszottak –, hogy ő a Szovjetunióban kandidált. Én jól ismertem az akkori munkásságát, olvastam a disszertá-

cióját. Az egy tisztességes, szakmailag színvonalas munka volt. A gondolkodásról írt könyve akkor esemény számba ment. Ő a maga területén kiváló kutató volt már akkor is és ma is az.

E: Mik voltak intézetvezetőként a legfőbb ambíciói?

NJ: A fő célom az volt, hogy átmentssem az intézetet. Mivel a pályázat benyújtására fölkeretek, remélhetővé vált, hogy amíg én vezetem az intézetet, és amíg Kozma Tamás haza nem jön, az intézet eredeti funkciójának megfelelően fennmarad. Ugyanis általános volt az aggodalom, hogy a témakörben járatlan ember vagy más tudományág képviselője válik igazgatóvá. Előző esetben az intézet teljesítményének színvonala kerülhetett volna veszélybe, ami a fenntartó bizalmának elvesztésével, az átmeneti helyzet miatt esetleg az intézet megszűnésével járhatott volna. Utóbbi esetben viszont az a veszély fenyegette az intézetet, hogy a más tudományágból érkező vezető a maga szakmája szerint alakíthatta volna a tartalmi munkát, vagyis a meghonosodó oktatási rendszerkutatás alól csúszott volna ki az intézet. Legalábbis a munkatársakban, a szakmában ilyen félelmek fogalmazódtak meg. Mivel magam is hasonlóan vélekedtem, az intézetvezetés elvállalásának a fő motívuma az intézet átmentése volt. Vagyis az, hogy a rendszerváltás után is legyen az országnak oktatáskutatást művelő intézete. A felkérés véletlenül egybeesett Szegeden az akkori tanszékvezetőmmel kialakult konfliktussal. Ez a konfliktus ebben az időszakban kezdett elmérgesedni, ami már komolyan nehezítette a napi szintű együttműködést, a tanszéken meghonosodó, ideológiamentesnek ítélt empirikus kutatások folytatását, és a konfliktus már a tanítványaimra is kiterjedt, állások kerültek veszélybe. Akkor úgy gondoltam: hogyha én ebből a konfliktusból a tanszékvezető nyugdíjba vonulásáig kilépek, akkor az empirikus kutatási irányt és tanítványaim (Csapó Benő, Czachesz Erzsébet, Vidákovich Tibor) jövőjét is kevésbé veszélyeztettem. Tulajdonképpen mint az egyetemen is félállású oktató, átmentő szerepet vállaltam.

E: Mennyi ideig volt az intézet vezetője?

NJ: Nem egészen két évig. Minden héten három napot tartózkodtam Budapesten az intézetben, de továbbra is Szegeden laktam, a fennmaradó két napot az egyetemi munkám töltötte ki.

E: Mit tudott korábban az intézetről?

NJ: Az egyik kutatócsoportban dolgoztam együtt Kozma Tamással. Tehát belülről ismertem az intézetet, ha nem is voltam ott állásban, de végigéltem a folyamatokat. Mint említettem, Gázsó Ferenc igazgatósága alatt közreműködtem az ő programjának a kidolgozásában. Kozma Tamás a barátom, és volt néhány más kutató is, akik közel álltak hozzám.

E: Milyen feltételek mellett működött az intézet, és hogyan alakultak a személyi feltételek?

NJ: Tulajdonképpen a Gázsó Ferenc által korábban jól kiépített intézetet vehettem át. Székhelye a Victor Hugo utcában volt, ideális helyen. A könyvtár rövid fennállása ellenére az akkori külföldi szakirodalom gazdag választékát kínálta. Az ott lévő alkalmazottak túlnyomó többsége jól felkészült, produktív kutató volt. Viszonylag könnyű helyzetben voltam, mert nekem nem volt dolgom a korábbi garnitúra embereivel. Horváth György távozása után egy-kettő még egy darabig ott volt, de idővel elmentek és ez az egész már engem tulajdonképpen nem érintett, mert korábban indultak el azok a folyamatok, amelyek kapcsán ők távoztak, ez tőlem függetlenül zajlott. Szóval arra a kérdésre, hogy kit bocsátottam el, az a válaszom, hogy senkit. Mert az elődeim ezt elintézték, nem kellett semmihez sem hozzányúlni. Egyszer volt valamilyen pénzmegvonás, s csökkenteni kellett a létszámot, ez egy-két embert érintett. Nem is nagyon kellett őket küldeni, megbeszéltem velük, s ők elmentek. Szóval végül is sikerült az egészet békésen megoldani. Új munkatársat sem vettem föl Géczy János kivételével. De ez is úgy alakult, hogy én korábban Veszprémben voltam az Oktatástechnikai Intézet részállásos tudományos tanácsadója, ő is ott dolgozott, jól

ismertem. Egy nagy visszhangot kiváltó novellája miatt konfliktusba keveredett az igazgatójával. Mivel az intézet kiadványainak gondozását fejleszteni kívántam, kapóra jött, hogy fölvehettem. Megjegyzem, hogy miután Kozma Tamás igazgató lett, és bizonyos átszervezések történtek, Zsolnai József az OKI főigazgatójává lépett elő, Halász Gábor az OKI-ban a közoktatási kutatások világszínvonalú műhelyét hozta létre, ma ő az OKI főigazgatója. Géczy János az egyik legjobb pedagógiai folyóirat főszerkesztője, a pécsi egyetem docense. Lukács Péter pedig, az akkori helyettesem, ma az átalakuló Oktatókutatató új igazgatója. Ők, valamint az intézetben maradók is a mai kutatói kapacitás meghatározó személyiségei. Egyszóval úgy érzem, az átmentés sikerült, talán valamivel hozzájárultam fejlődésük elősegítéséhez.

E: Milyen eredményeket ért el?

N J: Bizonyos értelemben fejleszteni igyekeztem az intézet infrastruktúráját, számítógépes ellátottságát. Az volt a meggyőződésem, hogy az oktatáskutatóknak empirikus kutatásokat is kell végezni, és az így nyert adatokat maguknak a kutatóknak kell számítógéppel feldolgozni. Nem helyes nagy pénzeket kifizetni az adatok feldolgozásáért. Én magam is akkoriiban kezdtem az SPSS-szel dolgozni. Kezdő tanfolyamokat tartottam a kollegáknak. Úgy érzem, hogy ez egy szerény indítéka volt akkor annak, hogy az intézetben felgyorsult az ilyen irányú fejlődés. Ez volt az egyik kezdeményezésem.

A másik a produktumok létrehozásának és megjelenésének elősegítése volt. Az intézet rendelkezett egy *Kutatás közben* című sorozattal, amelyben kutatási jelentéseket, részeredményeket lehetett közre adni. Ma már sok százat tesz ki a megjelent füzetek száma. Ezt én nagyon jónak tartottam és bizonyos javításokat, egységesítő módosításokat törekedtem megvalósítani. Valamint azt az eredeti szándékot erősítettem, amely szerint minden eredmény, részeredmény folyamatosan jelenjen meg a sorozatban, azok megírását ambicionálják a kollegák, és folyamatosan minden eredményt, részeredményt publikáljanak.

Ennél fontosabb célom volt, hogy létrehozam az intézet saját kiadóját és folyóiratát. Ennek megvolt a technikai feltétele, ugyanis az intézet saját kis nyomdával rendelkezett. Úgy döntöttem, hogy indítunk egy könyvsorozatot. Ebben három-négy kötet jelent meg egy év alatt, köztük a „Csak reformot ne” c. elhíresült könyv. A sorozat az intézetet megjelenítő emblémával megszűnt ugyan, de a saját könyvek kiadása tovább él.

A másik tervem egy folyóirat indítása volt, Edukáció címmel (így magyarosan írva). Ezt igazgatói működésem végéig részletesen előkészítettem, úgyhogy amikor Kozma Tamás átvette az intézetet, akkor már csak az indítás volt hátra. Az új vezetés némileg megváltoztatta a koncepciót, a cím latinos írású lett, és a tematikus szerkesztési mód tartalmilag sikeresebbnek bizonyult, mint az eredeti terv. Ez a negyedévenként megjelenő folyóirat azóta az ország egyik legszínvonalasabb tudományos periodikája lett.

E: Hogyan történt akkoriban az intézet finanszírozása?

N J: Volt egy működési alap, ami a fizetéseket, a rezsit fedezte, és évente néhány megbízást kaptunk a minisztériumtól. A többi pénzt az akkor alakuló pályázati forrásokból kellett megszerezni.

E: Mit tart vezetői kudarcának? Mi okozta a legnagyobb problémát ez időszak alatt az intézet vezetésében?

N J: A legnagyobb problémám az volt, hogy nagyon nehezen tudtam a nyomda ügyét kezelni. A nyomdai dolgozók maszekoltak, eleinte nem tudtam róla, de valahogy mégis tudomásomra jutott. Ez engem akkor nagyon idegesített, hogy bizonyos dolgok nem készültek el határidőre, viszont megtudtam, hogy közben külső megbízásokat vállaltak. Sok töprengésbe került, de nem tudtam vele mit kezdeni. Az volt a félelmem, hogy ha komolyabban

hozzányúlok, akkor az egész összeomlik, és elveszítjük ezt a fontos bázist. Úgy mondanám, hogy a kutatói feladatokon kívül eső problémák megoldásában nem voltam elég hatékony.

E: Mit érez e korszak legnagyobb sikerének?

NJ: A fent említett produktivitásra törekvést erősítő kiadói tevékenység fejlesztése mellett a működtetést, ami általában nem okozott nehézséget, mégis ezt tartom a legnagyobb sikernek. A kutatócsoportok sértetlenül tehették a dolgukat úgy, mint azelőtt, de fölszabadultan. Ez az új időszak fölszabadulást jelentett mindenki számára. A legtöbb csoport önállóan működött, anélkül, hogy én ezt különösebben kezdeményeztem volna. Csak az kellett, hogy hagyjam őket. Tehát nem kellett segíteni, csak abban, hogy legyen hozzá pénzük, s ne macerálják őket folyton. Nem én hoztam létre a csoportokat, én csak hagytam, hogy dolgozzanak, szabad kutatói légkört és stabilitást igyekeztem biztosítani. Utólag azt remélem, hogy ez sikerült.

E: Kik voltak akkor meghatározó egyéniségek?

NJ: Halász Gáborról, Lukács Péterről, Zsolnai Józsefről és Géczy Jánosról, fejlődésükről már szó esett. Nagyon jól produkált, kiemelkedő tagja volt az intézetnek még Forray Katalin, Liskó Iлона és Szabó László Tamás. Az itt felsoroltak közül Forray Katalinnak, Szabó László Tamásnak és Zsolnai Józsefnek folyamatban van az MTA doktora cím megszerzése. Ennek lehetősége Halász Gábor esetében is fennáll. Ilyen szempontból szerencsém volt. Ígéretes kutatói gárdát vehettem át, talán egy kicsit elősegíthettem fejlődésüket. Amikor Kozma Tamás lett az igazgató, többen elmentek. Ezek a személyi változások végeredményben előnyösnek bizonyultak. Én persze eleinte jobban örültem volna, ha együtt marad a gárda. Folyamatosan voltak olyan szándékok, melyek szerint a két különvált irányzatot egyesíteni kellene, a felsőoktatási rendszer kutatását meg kellene erősíteni. Végül is nem baj, hogy az egy intézetbe egyesítés nem valósult meg. Ugyanis Halász Gábor a közoktatási kutatások terén olyan irányzatot hozott létre és működtet, ami egy közös intézetben nem biztos, hogy létrejöhetett volna. Mostanra végül is a Kozma Tamás által kiépített irányzat is egyre inkább megtalálta a specifikumát és végre (remélhetőleg) a felsőoktatási rendszer kutatása is megfelelően beépülhet az Oktatáskutató feladatai közé. A két irányzat egyre jobban kiegészíti egymást. De ez már nem az én történetem, csak örömeimet szerettem volna kifejezni, amiért jól alakultak és alakulnak a dolgok.

E: Hogyan történt a vezetés átadása?

NJ: Tekintettel arra, hogy mindvégig hangoztattam: csak addig maradok, amíg Kozma Tamás haza nem jön Amerikából, az átadás természetes és várt esemény volt. Miután Tamás nyerte el a pályázatot, akivel kint tartózkodása alatt folyamatosan tartottuk a kapcsolatot, ezért részletesen tájékozott volt, és az átadás lebonyolítása nem okozott gondot.

E: Hogyan alakult a személyes sorsa ezután?

NJ: Időközben folytattam a kutatásaimat. Legjelentősebb kutatásom: az óvoda és az iskola közötti átmenet gyakorlati következménye, a merev életkori beiskolázás feloldása, és a szülők körében folyamatosan terjedő elfogadása ebben az időszakban zajlott. Tanítványaimmal tovább dolgoztunk az oktatási eredmények értékelésének megoldásán. Báthory Zoltán, Vári Péter méréseitől eltérően nem a rendszer egészét jellemző állapotokat leíró nemzetközi összehasonlító és monitorozó funkcióval, hanem diagnosztikus céllal, aminek eredményei közvetlenül felhasználhatók a gyakorlatban, a módszerek fejlesztésében.

Nem sokkal azután, hogy az Oktatáskutatót Kozma Tamásnak átadtam, Szegeden kineveztek tanszékvezetőnek. Az oktatástervezés, a közoktatás-kutatás fokozatosan kiszorult az életemből. Egyre inkább a nevelés kérdései érdekelnek. Ennek köszönhetően született meg a *XXI. század és nevelés* című monográfia (Osiris, 2000). Továbbá az alapvető készségek és

képességek (ilyen például az olvasás) optimális elsajátításának problémái és lehetőségei foglalkoztatnak (a kísérlet koncepciójáról, az úgynevezett kritériumorientált képességfejlesztésről és a kísérlet kezdeti eredményeiről az Új Pedagógiai Szemlében olvashatók tanulmányok (2000, 7–8. 254–291.).

Végül is az egész időszak szerencsésen alakult: sikerült átmenteni az Oktatáskutatót, az egyetemen kialakult empirikus kutatási irányt és a tanítványaimat is. Valamilyen formában folyamatosan kapcsolatban vagyok az Oktatáskutatóval is és az OKI-val is. Néhány éve tagja vagyok mindkét intézet tudományos tanácsadó testületének.

E: Milyennek látja az Oktatáskutató jelenlegi helyzetét?

N J: Annak ellenére, hogy ismételt felmerültek megszüntetésre, átszervezésre vonatkozó ötletek, az intézet túlélte az ilyen szándékokat. Kozma Tamás nem pontosan abban az irányban alakította az intézet tartalmi munkáját, amit én képviseltem, de amit ő csinált, főleg a regionális kutatások, a régiók feltérképezése terén, valamint a folyóirat egyes számaival, az kiemelkedő színvonalú és jelentőségű. A baj az, hogy nem mondható el, hogy a folyóiratot eleget olvassák és eleget ismerik az intézet által felhalmozott tudást. De ez már nem a folyóirat, és nem az intézet hibája.

Az interjút Imre Anna készítette

Kozma Tamás, az Oktatáskutató Intézet negyedik igazgatója (1990–2000)

Educatio: Mióta dolgozik az Oktatáskutató Intézetben?

Kozma Tamás: 1982-ben kerültem az intézetbe, alapítása után fél évvel. Az Akadémia Szociológiai Intézetéből jöttem, ahova úgy kerültem, hogy a Művelődési Minisztérium művelődéspolitikai főosztályának osztályvezetőjeként azt kértem, hogy az Akadémiára kerülhessek át, miután megszüntették azt a főosztályt, ahol dolgoztam. A művelődéspolitikai főosztály egyik dolga egyébként éppen az volt, hogy asszisztáljon az Oktatáskutató megalakításához.

E: Mennyi időt töltött a minisztériumban?

K T: Egy évet. 1980-ban kerültem a Művelődési Minisztériumba mint osztályvezető, akkor szűnt meg az akadémiai munkahelyem. 1973 és 80 között az Akadémián dolgoztam a Pedagógiai Kutató Csoport tagjaként. Ebben a kutatócsoportban vezettem egy ún. rendszer-és szervezetkutatási osztályt, amelynek a 70-es évek második felében az volt a dolga, hogy kutatásokkal alapozza meg az iskolarendszer reformját. Így az oktatás- és művelődéspolitikával értelemszerűen megismerkedtem. Az Akadémiára pedig 1973-ban kerültem, amikor kandidátus lettem. Előtte a Köznevelés című hetilapnál dolgoztam mint rovatszerkesztő. A Köznevelés, illetve az Ifjúsági Lapkiadó 1969-től alkalmazott. Előtte, 1963-tól előbb a Békés megyei Dombegyházán, majd a battonyai gimnáziumban tanítottam.

E: Tehát tanárként kezdte?

K T: Ez azért nem volt annyira egyszerű. Az első főiskolai diplomám teológus, ráadásul ezt nem is itthon, hanem Romániában szereztem. 1962-ben azért mentem Romániába tanulni, mert olyan egyháznak (unitárius) a teológusa voltam, amelynek a teológiája Romániában (Kolozsvár) volt. A tanulmányaimat mégis Budapesten kezdtem 1957-ben, az Evangélikus Teológián, mert akkor még nem engedtek Romániába. Végül is azonban a pedagógus pályán kötöttem ki, mert eredetileg nem lelkésznek készültem, hanem tanítónak. Azért